

KERESZTÉNY MAGVETŐ.

XXXI. évf.

1896. November—December.

6-ik füzet.

Kolozsvári főiskolánk legrégebb történetéhez

Iskolánk története igen sok tekintetben egy az általános művelődés történetével. Éppen azért nem kicsiny fontossága a közoktatásügyi minister bölcs intézkedése, mely szerint a millennium alkalmával a különböző hatóságok irassák meg és adják ki iskoláinknak történetét. E buzdító felhívás következtében egyre-másra jelennek meg a vaskos monographiák, melyek a nevezetesebb közoktatási intézetek multját többé vagy kevésbé hiven tárják szemünk elébe. Azt gondolhatnók, hogy az irodalommal foglalkozó tanárok majd mindegyike beállt hivatott történetbuvárnak, csakhogy a rég letűnt kornak tanulságos emlékeit napvilágra derítsék a millennium nagyobb dicsőségére.

Most, hogy a sokatigérő termés behordva, nagy ritkaság e gazdagnak tetsző millenniumi aratásban a sok üres kalász mellett a maggal telt kéve. Alig látunk e megrendelésre készült munkák közt egy-két olyant, melyekből a szakértő és a nagy közönség egyaránt okulhatna. A legtöbb millenniumi történelem csak alkalmi füzet, melyben a sebtiben összeszedett kétes értékű adatok minden válogatás nélkül vannak összeállítva s egyik helyen merész tájékoztatásukkal bosszantanak; más helyen feldolgozatlan voltak próbálja meg a jámbor olvasó türelmét.

E korántsem várt csekély eredménnyel okulva, hogy a mi nem kis áldozattal kiadandó iskoláink története is a muló életű vázlatok sorába ne kerüljön, főfő érdekünk gondoskodni arról, hogy a megörökítendő multnak találóbb vonásai minél szélesebb körben legyenek feltárva, mielőtt a hivatását érző történetíró vásznára kerülnének. E sorok írója mivelődéstörténeti kutatásaiban az unitárius iskolák multjáról is nem egy figyelemre méltó új adatra akadott. A millenniumi alkalomra való tekintettel legyen szabad azokból olvasóinknak egyet-kettőt időnként e helyen is bemutatnunk.

A középkorban keletkezett s részben ma is virágzó erdélyi tanintézetek sorában első helyen a kolozsvári unitárius főiskola gazdagnak multja ragadja meg a történetkutató figyelmét. E főiskola története sokkal változatosabb és sokkalta dicsőbb, mintsem azt a köztudat csak távolról is sejdíthetné.

A kolozsvári unitárius főiskola messzemenő gyökérszálai a középkor mélységes sötétéig nyomozhatók. Mint a legtekintélyeseb szász városnak, Kolozsvárnak is volt már a XIII. és XIV-ik évszázban iskolája, Brassóhoz és Szebenhez hasonlóan.¹ Haner, Sandius és mások nem haboznak e régi iskola eredetét egészen a mesés őskorba, a hajdankori arianusokig visszavinni, kiknek Callicrates nevű püspökük Claudiopolisban, szerintök itt Kolozsvárt, székelv volna. (*Uzoni*: *Historia Eccl. Unit.* I. 418. Vesd össze *Kanyaró*: *Unitáriusok Magyarországon.* 22. l.) Sokkal több hitelt érdemel a Kénosi Tösér és Uzoni Fosztó előadása, kik szerint Kolozsvárt már III. Béla király idejében volt a Benedekrendű szerzeteseknek iskolájuk az óvárban. Ezekről később, talán a tatárpusztítás után, a dominikánusok vették át az iskola épületét s klostromot csináltak maguknak belőle. (*Uzoni*: I. 418.) Vajjon tartottak-e fenn a fekete barátok klostromuk mellett valami iskolát is, mint ez sok helyen szokásuk volt, adatok hiányában alig lehet eldönteni.

Hogy azonban volt iskola Kolozsvárt a dömések ittlétekor is, az több mint bizonyos. Ez az iskola nem kolostor-, hanem városi iskola lehetett. Közköltségen tartották fenn, s hol papi, hol világi mesterek tanították benne a környék ifjúságát. Hogy nem éppen az utolsó volt az országban, ékesszólón bizonyítja Ranzanus vélekedése, mely szerint: „Colosvarum Sarmatarum lingua interpretatur, *Scholasticum Oppidum*, quo in loco natus est Divus Matthias.“ (*Veterum Hungariae Regum Monumentis.* Indice I. fol. 208. *Uzoni*: I. 417.) Nem kevésbé érdekes a Bonfin nyilatkozata is: „Colosvarum Scholasticum Oppidum Scythica lingua interpretatur. (Hoc est: Oskolás-Vár. *Monument. Hist. Lib.* I. Decad. 1. *Uzoni*: I. 417.)

¹ Vesd össze a besztercei és segesvári főgymnasium 1896. évi értesítőjének első lapjaival. — Nem hallgathatom el azonban, hogy még e szász iskolák történetirői is, bár a nagyemlékű Teutsch nyomain haladnak, nem menttek tévedésektől. A segesvári gymnasium értesítőjében pl. ezt olvasom: »Gregorius Molnár (der bekannte Verfasser der auch in unsern Schulen vielgebrauchten latein. Grammatik) war der erste Rector in der *Altburger Klosterschule* zu Clausenburg, welches Kloster in der Zeitfolge in die Hände der P. P. Franziskaner kam. — Johannes Sommer von Pirna war der fünfte unitarische *Rector der Altburger Klosterschule zu Clausenburg*«. Ilyen állítások (valamint az, hogy Dávid F. 1579. jun. 1-én halt meg, s hogy a XVI. százban 100 frt annyi, mint ma 2000 frt.) nem valók komoly történetirő tollába s éppen azért gyengén áll a hozzájuk fűzött következtetés is:

»Die Behauptung, dass es im Sachsenlande *keine Klosterschulen* gegeben habe, lässt sich in dieser Allgemeinheit jedenfalls nicht aufstellen. Die Frage bleibt offen. *Korrespondenzblatt* 1893. I. kann nicht das letzte Wort sein«. (Dr. *Richard Schuler*: *Geschichte des Schässburger Gymnasiums.* 4.)

Mind Ranzanus, mind Bonfini tudós etymológiája annyit legalább kétségtelenül bizonyít, hogy volt Kolozsvárnak iskolája a XIV-ik százban is. Ez iskolába járhatott egy ideig Csoda Miklós, ki életírónak egyező tanúsága szerint Kolozsvárt született; ismereteinek alapját ismeretlen helyen vetette meg s mégis 400 évvel ezelőtt a renaissance egyik európai hírű disze volt. (Nicolaus de Mirabilibus.) E fényes *Csodával* csaknem egyidőben a renaissance másik nagy magyar alakja, a „felséges, sőt legfelségesb magyar király“, Mátyás is Kolozsvárt pillantotta meg legelőször a nap áldott világát. „Az Óvárban egy kőházban“, jegyzi meg erre első magyar történetírónk, a derék Heltai. „Mert az Erzsébet asszony akkor Kolozsvárott szállott vala, jövén Szilágyból, egy szőlőműves gazdag embernél, ki lakik vala az Óvárban, egyenest arcól, mikoron bémennek az Óvárba. Annál marada szálláson az Erzsébet asszony a szülésnek utánna egynéhány esztendeig. *És ott* (t. i. az Óvárban!)¹ *vitték a fát, Mátyást, legelőször is az iskolába*“.

E nagyérdékű sorokat olvashatjuk a Heltai krónikájában. E sorokat ama Mátyás király szülőházával szomszédos másik nevezetes épületben bocsátották világ elé, hol 110 éven keresztül az első erdélyi magyar sajtó működött s hol 1557 jan. 1-én Kolozsvár másik nagy fia, Bocskai István született. „*Kolozsvárott jár Hunyadi Mátyás az iskolába!*“ jegyzi meg még egyszer a város hű krónikása az előtte oly örvendetes eseményt az olvasó figyelmét felhívó lapszéleken.

A Szilágyi Erzsébet szállásául szolgált épület hátsó kapuja az óvári kis piacra nyílt: e kapuval szemben emelkedett Kolozsvárnak legrégibb iskolája talán a mai Karolina-kórház telkén. (Oldalt tőle a dominikánusok klastroma állt.) E „régibb“ iskola-épületben volt még igazgató Dávid Ferencz 1553-tól 1557-ig, mely évben Kolozsvár közoktatásügyének történetében egy nevezetes új korszak kezdődik.

1443-ban, Mátyás király születése idején, még kizárólag a szászok kezében volt a város minden javadalma. 1453-ban összeírják a szász és magyar renden levő lakosokat, mely összeírás ma is megvan az unitáriusok főiskolai könyvtárában. Ujabb öt év múlva Szilágyi Mihály kormányzó előtt örök egyességre lépnek, melyben kimondják, hogy az összeíráskor feles számban talált magyar lakosokat ezután a

¹ Heltai szavainak megértésére tudnunk kell, hogy míg nyomdája benn volt az óvárban s később egyik veje a nyomda földszintes épületében lakott, az ő lakóháza (hol e sorokat írta: *ott vitték... legelőször is az iskolába*) a belső várfalakon kívül esett, a Mátyáskirály-uteza piacz felőli jobb szögletén. Lásd *Usoni*: Historia Eccl. Unit. I. 304. Vesd össze 288. l.

szászokkal mindenben egyenlő jogok illetik. Mégis kizárólag ez utóbbiak kezén maradt tovább is a városi iskola. Csak 1526-ban sikerült a magyaroknak „per tumultum“ magyar iskolamestert fogadni, Thordai Jánost, kinek utódja Károlyi Sebestyén, szintén magyar volt. A segéd-tanítók azonban ez idő alatt is szászok lehettek. A német nyelv mégis ez időtől kezdve ki lón rekesztve, mint egy szász emlékirat 1568-ban túlozva panaszolja, a régi iskolából.

1545-ig katolikusnak tarthatjuk mind a várost és mind iskoláját. 1544-ben jön haza plébánosnak Wittenbergből Heltai Gáspár, ki a szászok s a magyar lakosság közt a Luther elveit kezdi hirdetni.

Ugyancsak ő neki volt gondja rá, hogy az iskolához egy magyar lutheránus rectort hívasson meg, Vizaknai Gergelyt, ki vele együtt tanult volt Wittenbergben. A külföldi protestáns gymnasiumok mintájára rendezik be most városunkban is a tanítást s e két névhez fűződik örök dicsősége annak, hogy:

„A magyar protestánsok körében alakult s mind e mai napig fennálló tanintézetek közt a két országban legelső s legrégibb a kolozsvári“.

Igy nyilatkozik e nagyfontosságú közmívelődési eseményről a kolozsvári református főgymnasium érdemes történetírója, Fekete Mihály. (*A kolozsvári ev. ref. főtanoda tört.* 5. 6. l.) Nyilatkozatát ily szép beösméréssel folytatja: „Az, hogy végleges örökösei az unitárius atyafiak lettek, nem ment föl bennünket a kötelesség alul, hogy az átalakulás phasisain ne kísérjük történetét azon pontig, a melyen túl jelenlegi tulajdonosainak örökségévé vált“.

E nyilatkozat is meggyőzőn tanusítja, mily naivnak mondható azoknak vélekedése, a kik kolozsvári főiskolánk keletkezését eddigelé 1565-re tették. Holott ez iskola legmélyebb gyökérszálai a közép-kor homályában vesznek el.

Nem hogy 1565-öt, de még a sokkal nevezeteseb 1545-öt sem tudnám a keletkezés kezdő évéül elfogadni. Ez év csupán csak arról nevezetes, hogy a protestáns tanrendszer behozatala a Heltai föllépése időpontjához fűződik. De ebből éppen nem következik az, hogy Kolozsvárt Heltaiék előtt nem volt főgymnasium. Ennek megítélésénél nem lehet döntő ok, a mit Fekete Mihály a Vizaknai Gergely fenmaradt iskolai jegyzetei alapján állít, hogy t. i. Vizaknai működésével: „ez intézetben a tanítás azon színvonalig emelkedett, a melyen azon időben egy külföldi egyetemre készülő ifjú képzettségének állani kellett s a melylyel, a kinek ily utazásra költsége nem volt, itthon pappá lehetett.“ (*U. o.* 5. l.)

E felfogással szemben utalnom kell először is arra, hogy éppen Vizaknai jegyzeteinek tanúsága szerint ő már tanítása első évében bibliamagyarázattal foglalkozott, miből világos, hogy a kellő előtanulmányokat elvégzett tanulók kerültek kezei alá. Bizonyos ez abból is, hogy Kolozsvárt sem állhatott a többi szász városokénál alacsonyabb fokon a közoktatás. Szebenből, Segesvárról akadály nélkül mehettek tanulmányaik folytatására külföldre a szász tanulók. S csak éppen Kolozsvárt, a leggazdagabb s talán, Brassó kivételével, legmiveltebb erdélyi városban nem tudtak volna fentartani 1545 előtt egy akkori időknek megfelelő gymnasiumot? . . .¹

Az 1556-ik év nevezetes forduló pontot képez a város történelmében. A kormányzó, Petrovich Péter, pártfogásában bizakodva, elűzik a fekete barátokat s az egyházi javakat lefoglalják. Majd visszaérkezik külföldről az 1551-ben elbujdosott királyné, I. János özvegye s udvarát másfél hónapig a fekete barátok óvári üres klastromában üti fel. (*Jakab*: Kolozsvár tört. II. 74. 83.) A következő évben (1557.) a gyulafehérvári és tordai országgyűlés az országban államköltségen fentartandó felsőbb tanintézet helyéül Kolozsvárt a dominikánusok vagy fekete barátoknak éppen ez üresen álló zárdáját jelöli ki.

1558-ban már újból felvirágzó iskolai életről tanúskodnak a város fenmaradt jegyzőkönyvei. A megszorodott növendékek ekkor még mindig a „rég iskolában“ laktak s csak előadások alkalmával jártak át az eléggé még át nem alakított újabb épületbe. A „nagyobb tanulókat“ itt oktatták nyilvános előadásokon a lectorok, míg a „gyermekek“ magának a rectornak vagy helyettesének felügyelete alatt a másik iskolában tanultak. Mind a diákság s mind a gyermekek „közös csengettyű szóra“ kezdték meg vagy hagyták abba a leckéket. A rector, ki a kettős intézetet igazgatta, Vizaknai és Dávid Ferencz utóda, Basilius István volt. Mellette több lectort is találunk. A tanács és a centumviratus május 28-án felhatalmazást ad, hogy a bíró fia, a volt tordai pap, Fodor Bálint fogadtassék be lectornak s fogadjanak fel még, ha akad, két vagy három lectort is, a mennyi

¹ Castaldo Kolozsvárt 1552-ben Erdély legszebb városának mondja urához írt jelentésében. (*Jakab Elek*: Kolozsvár tört. II. 78) Gromo András is nagy és gazdag kereskedő városnak írja. (*U. o.* 190.) Érdekes, hogy 1451-től 1454-ig három, 1456-ban pedig egyszerre öt tanuló iratkozik be Kolozsvárról a bécsi egyetemi hallgatók közé, a kiket a következő évben még kettő követett. Lásd *Jakab E.* Oklevéltár. II. 725. l. A felsőbb tanulmányokat folytató tanulók-nak ily jelentékeny száma is felfogásom mellett bizonyít.

a tanításhoz szükséges. Fodor Bálint tanképességét a tanácsbeliek megbizásából a város főpapja, Dávid Ferencz vizsgálta meg. Ugyanő gondoskodott a nőtelen tanárok, segédtanítók etc. élelmezéséről, fizetésük kiutalásáról is. Átalában a főfelügyelet mindenben őt illette. Érdekes, hogy mind Dávid Ferencz, mind Basilius és Fodor Bálint s még egyik ismert nevű lectora, Molnár Gergely is, tanulmányaikat egyaránt a wittenbergi egyetemen végezték. (Vesd össze *Jakab*: Kolozsvár tört. II. 107. — *A kolozsvári ref. főtanoda tört.* 9. 10. stb. lapjával.)

Több év telhetett el, míg a tanuló ifjuság a régi iskolából merőben átköltözött a Domokosrendűek volt klastromába. E végre a szükséges átalakításokat a városi tanács végeztette. Maga a fejedelem, János Zsigmond is segítségül jött az ő kolozsvári hiveinek. Disztermet építtetett az iskolához, melynek Segesvári Bálint tanúsága szerint 30 ablaka volt s Appellatiumnak (Apollo-palatium) neveztek. Ezt megelőzőleg felséges anyja, Izabella királyné is nevezetes adománynyal tette nevét emlékezetessé: a kolozsvári terület dézmannegyedét az iskola számára ajándékozta. E királyi nagylelkűség emlékét örököltette meg az óvári templom ajtaja fölé helyezett kőlap ily értelmű latin fölirattal:

„Királyi Adomány vagyok, ezen Iskolának és a Szegényeknek öröksége. A ki javimat, ezeket és a hasonlókat, másra fordítja, töröltessék ki az élőknek könyvéből és az embereknek emlékezetéből. Az Urnak 1557-ik esztendejében.“ (*Jakab*: Kolozsvár tört. II. 106.)

Csudálatosképen, mihelyt a klastrom visszajutott a jezsuiták kezébe, kik ottan egyetemöket állították fel, eltünt onnan az az örök időkre szánt fölirat: a betűk olvashatatlaná váltak. Nemsokára nyomozás indult meg, hová is volt az a felirat tulajdonképen alkalmazva: a régi vagy az újabb iskola fölébe? Ekkor az unitáriusok gyűlésén Handsáros János, ugyanaz, ki 1653 okt. 10-én a kiköltöző tanuló ifjuságot mint senior vezette a klastrom helyett a plebánia során átadott új iskolaépületbe, a következőleg nyilatkozott: abban az időben, mikor Izabella a szóban forgó adományozást tette, egy másik iskola is állott fenn az óvárin kívül a piaczi templom déli részén, közel a templomhoz s talán épen azon a helyen, a hol még a mi időnkben is fennállott a régi ódon vártaház. Handsáros nyilatkozata sokkal nevezetesebb Kolozsvár tanügyének történetében, hogysen egyik hallgatója nyomán szórul-szóra ide ne igatnók:

— Antequam ulterius progrederer, mondja Kénosi Tőser János nagy egyháztörténeti munkájában, cum in Donatione Regia tam in

Coemeterii pariete, quam in Curia Senatoria existente, quasi digito monstraretur aliqua schola, dum dicitur: „Regia sum Donatio Scholae hujus,“ quaeri potest: *Quae et ubi fuit illa schola?* Circa Annum 1725, vel 1726. in quodam conventu virorum non contemnendae eruditionis et experientiae, cum haec quaestio fuisset mota, vir quidam grandaevus, multa lectione exercitatus, nomine Ioannes Handsáros (1693. Scholae Unitariorum in Veteri Arce existentis Senior, tandem Civis Claudiopolitanus, saepe Judex Civitatis) ex Majorum Traditione (me quoque in eodem conventu praesente) taliter respondebat: „Illo tempore, inquebat, cum Donatio illa est facta, fuit aliqua schola in Foro prope Templum a parte meridionali, ubi nunc est Cavea (vulgo Kalitka vel Kalitzka) aut circa illud Aedificium, ubi Calcearii solent calceos vendere, aut, quo ex Vigiliis ventris levandi causa solent Milites et alii sese recipere. Post occupatum vero Claustum vel Monasterium Dominicanorum pro schola illa, quae fuit in Foro, est in alium usum applicata“. Caeterum, haec materia, jegyzi meg Uzoni, ut dubia, disquiri permittitur; aliis placet Donationem hanc respicere Scholam Ovariensem. (*Historia Eccl. Unitar. I. 419.*)

Ime tehát egy fenmaradt mult századi halvány visszaemlékezés szerint Kolozsvár „régí iskolája,“ a XVI. sz.-ban a piaczi templom déli oldalán állhatott a czinterem kőfalán belől vagy kívül, a Jakabkáporna vagy a Paulinus-klastrom szomszédságában, — ki tudná azt manapság pontosan megmondani.

De hogyan állhat meg már most Handsárossal szemben a Heltai félre nem érthető bizonyágtétele, ki krónikájában Kolozsvár legnagyobb fiát az óvári iskolába járatta?

Hogy Mátyás király járt gyermekkorában Kolozsvár valamelyik iskolájába, ezt kétségtelen ténynek kell elfogadnunk. Nem találjuk ugyan meg az ide vonatkozó adatokat legújabb tudós történetírójánál (*Fraknói: Hunyadi M. király, Bpest, 1890*); de Mátyás király első életírója annál hitelesebben bizonyítja Heltai szavait: „Mathias in Transylvania ad Colosvarum natus, et ad tyrocinii usque tempus etiam immaturi educatus est. (*Bonfinii Rer. Hungar. Dec. III. Lib. IX. pag. 542.*)

Járt tehát több évig Mátyás Kolozsvárt a nyilvános városi iskolába és pedig kétségkívül a nagyobb és tekintélyesbikbe, ha itt egy-nél több is volt. Erre nézve pedig tudnunk kell, hogy a város patriciusai a XV-ik sz.-ban csaknem kizárólag az Óvárban laktak. Itt volt a legrégebb templom, melyet sokáig világi papság birt s e templom környékén állíthatták fel emlékezetet meghaladó időben Kolozsvár első iskoláját.

A lakosság szaporultával idővel az ujabbi nagy piaczk kellő közepén fölépítették a szintén régi Jakab-kápolnát. Melléje állították azután a második iskolát, hová inkább csak a külvárosi szegényebb tanulók jártak. A világi papság is kiköltözött idővel a szűk Óvárból a mostani plebánia-épületbe. A régi templomot a Domonkosszerzetnek adták; de a régi iskolát nem hagyhatták e szerzetesek kezén; mert azt, úgy látszik, eleitől fogva a város tartotta fenn. Egyetlen szász városnak sem volt klostrom-iskolája, mint ezt a legújabb kutatások kiderítették. Kolozsvárt is tehát meggyőző hiteles adat hiányában hiában tulajdonitunk „fényes iskolát“ akár a Ferenczeseknek, akár a Domonkosszerzetnek.¹

Hogy Kolozsvárt is épen úgy, mint a többi szász városban, csak városi iskola állott fenn a protestantizmust megelőző időkben, arra nézve került már elé a városi levéltárból egy-két bizonyító erősség. A ki utána jár, talál ott még többet is.

A városi levéltár D. 7. számú oklevele szerint a Szamoson levő malmokról kapott új adománylevelet 1405. decz. 6-án iratják át a monostori konventtel Mun Miklós kolozsvári bíró és Gáspár deák, a város jegyzője. (Gaspar *Scholasticus ac Notarius Civitatis*.) A D. 9. számú hártýára írt oklevél szerint pedig Zsigmond király 1409. jan. 30-n erősíti meg Gáspár városi jegyző és az iskolák igazgatója (*Rector Scholarum*) kérésére Kolozsvárnak Felek iránti birtokjogát, melyet a város Lajos királytól nyert. (*Jakab*: Kolozsvár tört. I. 372. 375.)

Látnivaló, hogy Kolozsvárnak már a XIV-ik sz. első tizedében is egynél több, hihetőleg két iskolája volt. Mindkét iskola a város jegyzőjének igazgatása alatt állott, tehát városi iskolák voltak. E régi korban elterjedt szokás lehetett az, hogy a világi iskolák igazgatója egyszersmind a város jegyzőségét viselje.

Mily színvonalon állhattak a XV-ik sz.-ban a Kolozsvár városától fentartott iskolák, arra nézve az előbbieneknél is sokkal csekélyebb útbaigazítást lelhettünk. A plebánia levéltárában egy függő pecsétell ellátott hártýa iratot őriznek (I. Fasc. 6. sz.), melyben György erdélyi püspök megerősíti a kolozsvári plebánus és hallgatói között korábban megállapított miserendtartást. E megegyezés 1414-ben költ s György püspök 1422-ben erősíti meg. Az utókorra nézve legfontosabb része a következőkép hangzik:

¹ A Jakab Eleknel ide vonatkozó észrevételeket lásd *Kolozsvár tört.* I. 518. és 612. (Vesd össze 510—f. 12. l.) Frankl megjegyzése rájuk olvasható „A hazai és külföldi iskolázás“ 109. lapján.

--- Máriának, a boldogságos Szűznek tiszteletére rendelt misét tartsa a plebánus naponként káplánjaival együtt, ünnepeken pedig (in festivitibus vero *cum Scholaribus decantetur*) a tanulók énekével; a Szent Mihály tiszteletére rendelt misét a nap közepén csendben, a nagy misét pedig a tanulók éneklése mellett tartsa. (Summa missa *cum Cantu Scolarium*. — *Jakab*: Kol. tört. I. 416. Oklevéltár. I. 153.)

Ime már a XV. sz. elején is oly nagy tanulók jártak a kolozsvári iskolákba, hogy énekkarukat az istentiszteleten fölhasználhatták. Megmaradt e szokás a következő századra is. A tanács és száz-férfiak például 1558. május havában így rendelkeznek a város pénzén fizetett protestán: lelkészeknek:

— Tartsanak naponként istentiszteletet mind a nagyobb templomban és mind a kápolnában, a hol a deákok (Scholastici) tartozzanak szokás szerint jelen lenni. (*Jakab*: Kolozsvár tört. II. 107.)

E „nagyobb templom“ a piaczi nagy templom volt, a kápolna pedig a mellette levő Jakab-kápolna. E kápolnát 1565/66-ban a város pénzén megnagyobbítják s talán ekkor esik áldozatul a mellette fennállott régibb iskolaépület is. Kárpótlásul a Szent-Péteren épített a tanács egy algymnasiumot. --- A fennebbi vázlatos fejtegetésekből is egy tény, azt hiszem, elég világosan kiderül: Kolozsvár városának a középkorban két iskolája is volt s idő folytán mindkettőnek az unitáriusok lettek örökösei. Egyikből lett az óvári főiskola, mely két izben is változtatva helyét ma is fennáll, virágzik és még soká fog virágzni. Másikból lett a Szentpéter-külvárosi algymnasium, mely a XVIII. sz. elején nyomtalanul elenyészett a vallásüldözések viharában.

KANYARÓ FERENCZ.

Az unitáriusok főtanácsi gyűlése.

(Kolozsvárt, oct. 25. 26. 27.)

1. Ferencz József püspök megnyitó beszéde.

Midőn jelen évi Egyházi Főtanácsunk gyűlését megnyitandó vagyok, az első szó, mely ajkaimra jó, a hála szent szava az isteni gondviselés iránt, hogy nekünk ezt a szép hazát adta s nemzetünknek azt ezer éven át megtartotta.

Isten előtt ugyan ezer év is csak egy szempillantás, de reánk nézve a végtelenséggel határos; sőt egy nemzet életében is már nagy idő. S a magyar nemzetre nézve annál nagyobb, mert ez idő alatt oly súlyos megpróbáltatásoknak volt kitétetve s annyi küzdelmet kiállott, hogy azokra visszagondolva, méltán felkiálthatunk a költővel: „Isten csodája, hogy még áll hazánk.“

Nem ide tartozik, hazánkat és nemzetünket ezer év alatt ért eme megpróbáltatásokkal és küzdelmekkel foglalkozni, a melyek közül ha soknak emléke ma is gyászra és keservre indíthat, nem egyet találunk olyant is, a melyeknél keblünk fölmelegszik s nemcsak minket, hanem késő maradékainkat is dicsfényvel sugározhatják körül. Azokról az alkotásokról és ünnepélyekről sem szólok, melyeket az ezredév alkalmából a hazafiui lelkesedés hozott létre és rendezett és a melyeknél a nemzet és Királya kezet fogtak, szívök egybeforrt s általában az ország egyik szélétől a másikig hazafiui örömmel és lelkesedéssel töltöttek be kunyhót és palotát. Én ezuttal csak hálát kívánok adni Istennek e helyen is a kegyelemért, melylyel nemzetünk felett ezer éven át atyailag örködött s annak történeteit úgy intézte, hogy az új ezer év elébe mi nagyobb bizalommal és több reménnyel tekinthetünk, mint a hogy ezt előttünk bármely nemzedék tehette volna.

És legyen áldott a Gondviselés, hogy ebből a nemzetünk által leélt ezer évből nekünk mint vallásfelekezetnek is közel negyedfél száz évet juttatott, bizonyságául annak, hogy az ő lelki országában, úgy szólva, reánk is szüksége van, hogy örök céljai elérésére minket is alkalmas, hasznos eszközöknek tart.